

Malmö högskola

Lärande och samhälle

Barn unga samhälle

Examensarbete i fördjupningsämnet

Barndom och lärande

15 högskolepoäng, grundnivå

”Gör inte så”

En studie om förskolans måltider ur barns perspektiv

”Do not do that”

A study of pre-school meals from a child's perspective

Annette Ljunggren

Förord

Att skriva examensarbetet har varit en stor utmaning. Det har gått från glädje till frustration och sen tillbaka till glädje och lycka över att fått ihop ett så stort arbete. Jag är stolt över min insats och vill tacka några personer som har hjälpt mig på vägen. Tack till Jutta Balldin för din handledning på vägen. Du har gett mig konkreta råd och jag har lärt mig mycket av dig. Jag vill också tacka min sambo Ricki för hans förståelse över både mina humörsvängningar men också för tiden som jag har behövt lägga ner på detta medan han har fått arbeta på vår gård ensam.

Annette Ljunggren

Sammanfattning

Annette Ljunggren, 2016

Titel: "Gör inte så"

Min studies syfte är att undersöka barns uppfattningar om förskolans måltider utifrån barns perspektiv och hur barnen görs delaktiga. För att nå mitt syfte formulerade jag tre frågor. Dessa frågor är hur barnens handlingar och åsikter tas tillvara på. Barnens möjlighet till att få vara involverade i måltiden och hur normer om barn framstår och blir synliga inom måltiden i förskolan.

I min studie använde jag mig av kvalitativ forskning och en mini etnografisk studie som metod. Under studien var jag deltagande observatör vid måltiden och kompletterade genom att filma. Efter observationerna antecknade jag ner sådant som jag tänkte på utifrån det jag observerade vid måltiden.

Mitt analysredskap är postmodern teori som ifrågasätter de förgivettagna. Då min studies syfte är att få fram barns perspektiv vid måltiden blev denna teori väl passande för min studie. Resultatet av min analys visar på att barns perspektiv inte alltid blir så uppmärksammat i den pedagogiska måltiden. Normer om barns förhållningsätt och uppförande har en stark påverkan. Barns perspektiv blir inte synliggjort i den mån det ska i enlighet med styrdokumentet i förskolan.

Nyckelord: barns perspektiv, postmodern teori, normer och maktrelationer.

Innehållsförteckning

Kapitel 1 Inledning.....	sida 6
1.1 Syfte.....	sida 6
1.2 Frågeställningar.....	sida 7
1.3 Studiens disposition.....	sida 7
Kapitel 2 Tidigare forskning.....	sida 9
2.1 Pedagogiska måltider – Vad är det?.....	sida 9
2.2 ”Pedagogiska måltider” i förskolan.....	sida 9
2.3 Barns perspektiv i förskolans måltider.....	sida 10
2.4 Normers påverkan och maktrelationer i måltiden.....	sida 10
2.5 Rutiner under förskolans måltid.....	sida 11
2.6 Att få äta med sina vänner i förskolan.....	sida 12
Kapitel 3 Teorier och teoretiska perspektiv.....	sida 13
3.1 Barndomssociologi.....	sida 13
3.2 Barndomssociologin, se barnen här och nu.....	sida 13
3.3 Barndomssociologin det kompetenta barnet.....	sida 13
3.4 Barnperspektiv och barns perspektiv.....	sida 14
3.5 Barns perspektiv.....	sida 14
3.6 Postmodern teori.....	sida 15
3.7 Ifrågasättande av det invanda.....	sida 16
Kapitel 4 Metodredovisning.....	sida 17
4.1 Metodval.....	sida 17
4.2 Datainsamlingsmetod.....	sida 17
4.3 Etiska principer.....	sida 18
4.4 Informationskravet.....	sida 18
4.5 Samtyckeskravet.....	sida 19
4.6 Konfidentialitetskravet.....	sida 20
4.7 Nyttjandekravet.....	sida 20
4.8 Genomförande.....	sida 21
Kapitel 5 Resultat observationer.....	sida 22
5.1 Observation 1: Ät lite mer ris först.....	sida 22
5.2 Observation 2: Hur ska vi få fram kniven nu?.....	sida 23

5.3 Observation 3: Jag vill sitta bredvid Luna.....	sida 25
Kapitel 6 Vidare analys.....	sida 26
6.1 Kamratkulturer vid måltiden	sida 27
6.2 Klockans makt.....	sida 27
6.3 Betydelsen av samvaro vid måltiden.....	sida 28
6.4 De materiella redskapen vid måltiden.....	sida 28
6.5 Simons aktiva roll.....	sida 29
6.6 Simons kompetens.....	sida 30
6.7 Barns perspektiv i förhållande till normer.....	sida 30
6.8 Maktkamp vid måltiden med hjälp av kamrater.....	sida 31
Kapitel 7 Diskussion.....	sida 32
7.1 Vad kom jag fram till?.....	sida 32
7.2 Våra styrdokument säger något annat än det som görs.....	sida 32
7.3 Pedagogerna måste granska sig själva.....	sida 33
7.4 Förslag på vidare forskning.....	sida 33
Kapitel 8 Referenslista.....	sida 34-35

Kapitel 1.

Inledning

I förskolan utgör måltiderna en central del av förskoleverksamhetens vardag och förekommer i form av frukost, middag, mellanmål och där emellan frukt. Här möts barn och pedagoger i olika samspel med varandra som är starkt präglade av normer om, hur man ska och bör uppföra sig vid bordet. Trots att måltiderna utgör en stor del av förskoleverksamhetens vardag så är det ett område som det inte finns så mycket forskning om. I Sverige pratar vi om den pedagogiska måltiden i förskolan. Men det finns delad mening över vad en pedagogisk måltid i förskolan är. Läroplanen (98 reviderad 2010) för förskolan anger inte några riktlinjer för pedagogerna om hur de ska arbeta vid måltiden.

Jag har genom egna erfarenheter uppfattningen att måltiderna är en vuxenstyrd aktivitet i förskolan och att barns perspektiv sällan synliggörs och tas tillvara på. Måltiderna utgör en del av den dagliga verksamheten i förskolan och det finns rådande samhällsnormer kring hur ordning och uppförande ska se ut. För barnens del blir detta en stund då de ”måste” göra som den vuxna säger. Barnen socialiseras in i de rådande normerna och reglerna. Jag har ofta hört ordet ”nej, gör inte så”, och tillsägelser om vad de inte ska göra. Jag vill genom min studie försöka förstå hur en måltid ter sig ur barns perspektiv och försöka förstå hur vuxna/normer påverkar måltiderna i förskolan.

Anledningen till att jag valde att studera förskolans måltider ur barns perspektiv är för att det finns så lite forskning om barns uppfattningar av måltiderna. Vilken roll och plats får barnen i dessa situationer? För att komma närmare en förståelse för barns perspektiv på måltiden i förskolan har jag formulerat följande syfte.

1.1 Syfte

Syftet med min studie är att studera förskolans måltider utifrån barns perspektiv och hur barns perspektiv tas tillvara på i måltiden.

För att nå mitt syfte kommer jag att studera förskolans måltider med kritiska analyser och den pedagogiska måltiden som fenomen. Jag kommer att utgå från tre frågeställningar för att komma närmare studiens syfte.

1.2 Frågeställning

- Tar pedagogen tillvara på barnens åsikter och handlingar vid måltiden?
- Gör barnen motstånd i måltiden ?
- Vilka normer och ideal synliggör pedagogerna vid måltiden?

Utifrån dessa tre frågor ska jag försöka komma närmare barns perspektiv vid måltiderna i förskolan. Jag kommer ta upp för min studie relevant forskning, teorier och begrepp som hjälper mig på vägen.

1.3 Studiens disposition

Min studie är indelad i sju kapitel. Det första kapitlet innehåller mitt val av studieområde, samt hur jag anser att detta är intressant att studera närmare. Studiens syfte och problemformulering tas upp här.

Kapitel två innehåller tidigare forskning om den pedagogiska måltiden i förskolan, och en studie från grundskolan. Kapitlet behandlar forskning som är relevant för denna studie som kan jämföras med mina observationer.

Kapitel tre innehåller teorier, teoretiska perspektiv och begrepp med utgångspunkt i barns perspektiv. Barndomssociologiska perspektiv som barn och barns perspektiv presenteras och aktuella begrepp som being och becoming. Postmodern teori och begrepp som diskurser, tidsperspektiv och normer presenteras. Dessa kommer jag använda mig av för att förstå vad barns perspektiv är och hur det kan förstås genom ett postmodernt synsätt.

I kapitel fyra presenterar jag de metodval jag har gjort och vilken datainsamlingsmetod jag har använt mig av. Här presenterar jag också hur jag gick till väga vid insamlingen av materialet och de etiska överväganden som jag har tagit hänsyn till.

I kapitel fem presenterar jag resultatet av mina observationer. Valda delar som är relevanta för mitt syfte presenteras och händelserna beskrivs och analyseras. Detta ligger till grund för min vidare analys.

I kapitel sex kommer min analys av observationerna med utgångspunkt i den forskning, teorier och teoretiska perspektiv som jag har använt mig av. Här kopplar jag samman exempel

Annette Ljunggren

från observationerna med forskning, teorier och perspektiv för att söka en förståelse. Jag ger också svar på frågeställningarna efter jag analyserat de valda delarna.

I kapitel sju har jag en avslutande diskussion. Här presenteras studiens resultat utifrån analysen nya frågor som väckts. Jag kopplar samman resultatet med förskolans styrdokument.

Kapitel 2.

Tidigare forskning

I detta kapitel kommer jag ta upp tidigare forskning som är relevant för min studie. När det gäller måltiderna i förskolan så finns det inte så mycket forskning om barns perspektiv. Men jag kommer med hjälp av forskning att diskutera hur den pedagogiska måltiden kan förstås. Vilka sociala faktorer som kan påverka hur en måltid i förskolan gestaltas, och hur barns perspektiv kan påverkas av detta. Rådande normer och maktrelationer i förskolans måltider kommer att presenteras och en studie som lyfter hur barnen själva ser på måltiden i förskolan. Jag lyfter också hur ansvarsfördelningen mellan hem och förskola kan påverka barns perspektiv på måltiderna, samt hur måltiden kan gestaltas som en rutinsituation med förgivettagna uppfattningar angående hur måltiden ska genomföras. Jag har delat in detta kapitel i två huvudrubriker.

2.1 Pedagogiska måltider – Vad är det?

I förskolan talar vi om den pedagogiska måltiden med barnen. Men vad ordet pedagogisk måltid egentligen har för innebörd är diffust. I läroplanen (98 reviderad 2010) finns det inte några definitioner eller riktlinjer om den pedagogiska måltiden. Vad gör måltiden pedagogisk med fokus på barns delaktighet? Vad förväntas av barnen och vad är det som förväntas av de vuxna i den pedagogiska måltiden? Att lyfta den pedagogiska måltiden är relevant då det kan ge en bild av hur måltiden i förskolan skulle kunna vara om det fanns som riktlinje för pedagogerna. Samt för att ta reda på om den pedagogiska måltiden innefattar barns perspektiv. Nedan kommer jag presentera vad en pedagogisk måltid kan vara enligt Johansson & Pramling Samuelsson (2001) och Sepp (2015).

2.2 ”Pedagogiska måltider” i förskolan

Johansson & Pramling Samuelsson (2001) menar att den pedagogiska måltiden i förskolan är en dimension där barnens lärande både utmanas och gestaltas. Pedagogiken kring måltiderna inbegriper både omsorg och lärande. Omsorg genom att barnen ska få hjälp att få mat i sig, men också lärande genom att barnen lär sig bordsskick med mera. De vuxna blir ledstjärnor för hur man äter med bestick, uppför sig och samspekar kring måltiden. Sedan lång tid tillbaka

har måltiderna haft en central del i förskolan. Fokus i barnstugorna var uppfostran angående bordsskicket som att äta med bestick och sitta stilla vid bordet. Den pedagogiska måltiden grundar sig i en del förgivettagna värderingar när det gäller omsorg och fostran. Till exempel kan en norm vara att barnen ska sitta på sina platser, prata i lugn ton och smaka på allt. Detta är ”regler” som bara finns där men inte har någon fast punkt att hänvisa till. Normerna är så invanda i pedagogernas arbete så att de inte reflekterar över varför dessa normer ska följas (Johansson & Pramling Samuelsson 2001).

Sepp (2015) menar att ur ett lärandeperspektiv så påverkar en stor barngrupp vid måltiden det pedagogiska inslaget. Detta gör att det inte hinns med att se och uppmärksamma alla barn och få med den lärande pedagogiken som en pedagogisk måltid ska innehålla. Det menar hon kan leda till att pedagogerna hjälper barnen, för att de inte ska misslyckas till exempel genom att spilla ut mjölken. Vidare menar hon att för att lyckas måste barn också få misslyckas med saker som att hålla upp mjölken. Barnen behöver få känna ansvar för att bli självständiga och för att den pedagogiska måltiden ska blir lärande för barnen (Sepp 2015).

2.3 Barns perspektiv i förskolans måltider

Nedan kommer jag att presentera forskning om förskolans måltider som är relevanta i förhållande till hur barns perspektiv i förskolans måltider kan påverkas. Jag kommer här lyfta normer och maktrelationer. Samt hur rutiner vid måltiden och barns olika erfarenheter om måltiden från hem och förskola kan påverka barns perspektiv. Jag presenterar också en studie som tar upp betydelsen av det sociala vid måltiden.

2.4 Normers påverkan och maktrelationer under måltiden

För att förstå hur barns perspektiv möjliggörs under förskolans måltider är det relevant att lyfta hur normer kan påverka måltiden. Hellman (2010) har i sin studie studerat hur normer kan se ut i olika rum i förskoleverksamheten och även i rummet där måltiden äger rum. I hennes studie försöker en pedagog motivera barnen till att äta av spenatsoppan som är dagens middag. Pedagogen försöker ”locka” barnen till att äta maten genom att säga att de kommer få så stora muskler efter åt och att de ska mäta hur mycket musklerna har växt. Hellman (2010) menar att barn ofta protesterar mot att bli tvingade att äta upp all mat som normen säger att barnen ska. Hon menar att måltiderna inte enbart handlar om att äta tillsammans med barnen och mätta hunger och törst. Det är en situation fylld med maktförhandlingar mellan pedagoger

och barn. Måltiden i förskolan är socialiserande för barnen om hur man borde uppföra sig vid bordet och sociala regler upprättas (Hellman 2010). Maktrelationer vid måltiden tar även Sepp (2015) upp och barns möjligheter vid måltiden. Hon menar att när det gäller vad barnen får och inte får göra vid måltiden så är det de vuxna som bestämmer. Det är inte ett jämbördigt samspel mellan barn och vuxna utan de vuxnas ”makt” att bestämma går före barns perspektiv. De vuxna säger till barnen hur de ska uppföra sig, vad de får och inte får göra (Sepp 2015).

Hellman (2010) menar att inom måltiderna på förskolan sker det ständigt maktkamper mellan barn och pedagoger. De dominerande normerna kring matbordet präglar verksamheten och blir ett normalitetsskapande för hur barnen ska bete sig vid dessa stunder. Enligt Hellman (2010) pågår också en maktkamp mellan pedagogerna.

En del anser att man måste smaka på all mat och äta upp de man har på tallriken innan man får mer av något. Medan andra pedagoger anser att detta är för snäva linjer. Dessa skilda åsikter som pedagogerna kan ha vad gäller måltiden i förskolan kan sannolikt bero på just att det inte finns några tydliga riktlinjer.

2.5 Rutiner under förskolans måltid

När det gäller måltiden i förskolan är det som en rutinsituation. Alla vet vad som ska hända och vad som förväntas att hända. I en studie av Balldin & Ljungberg (2016) där de studerar måltiderna på en förskola tar de upp den tysta överenskommelsen kring måltiden. Den speglar måltidens inre ordning. Maten som serveras ska barnen smaka på, sen spelar de ingen roll om de tycker om den eller inte. Måltiden innefattar en rad underförstådda regler och de tar upp i sin studie att det inte tycks finnas uttalanden om varför barnen inte får göra vissa saker. Som att säga nej till maten. Måltiden handlar om de kulturella traditionerna och bärande idéerna som samhället vilar på (Balldin & Ljungberg 2016).

Olausson (2012) menar att barns agerande vid måltiden i förskolan har att göra med hur måltiden gestaltar sig hemma. Måltiderna hemma ser olika ut beroende på olika faktorer som från vilken kultur barnen kommer. I en del kulturer äter man till exempel inte med kniv och gaffel. Det skiljer sig också från familj till familj hur måltiderna är hemma. Om barnen växer upp i en miljö där man äter tillsammans eller var för sig, finns det regler hemma för hur barnen ska uppföra sig vid måltiden? Alltså kan man säga att barns perspektiv är och ser olika ut

beroende på vilken miljö barnet befinner sig i och vilka erfarenheter de bär med sig (Olausson 2012).

2.6 Att få äta med sina vänner i förskolan

Syftet med min studie är att jag vill förstå hur barns perspektiv förstås och tas tillvara på i måltiden i förskolan. Därför kommer jag lyfta en studie som är gjord i årskurs två angående barns perspektiv på måltiden (men jag finner den ändå relevant då det fortfarande handlar om barns perspektiv på måltiden). I en fältstudie av Sepp (2015) ber hon barnen själva beskriva hur en bra och tillfredställande måltid ser ut. Det visa sig att kompisarna det vill säga den sociala relationerna hade en stor inverkan på uppfattningen om vad som är en lyckad måltid. Vad som kännetecknar en god måltid bestäms i hög utsträckning av vilken kultur och tid vi befinner oss i. Men framförallt ur vems perspektiv. Barns perspektiv och vuxnas perspektiv på vad som kännetecknar en bra måltid skiljer sig åt eftersom olika personer har olika perspektiv och uppfattningar. Under fältstudien menar Sepp (2015) att det som uttrycktes som de viktigaste ur barns perspektiv var att få äta med sina vänner. Hon menar att måltiden utgör en social arena där samspel dagligen sker. Sepp (2015) menar genom hennes studie att de sociala faktorerna har en stor påverkan på huruvida barnen äter eller inte. Om en vuxen person som barnen respekterar visar att han/hon tycker om maten och uttrycker detta så bidrar detta till att öka barnens nyfikenhet för maten. Detsamma gäller när det är en kompis som uttrycker glädje för maten. Den miljön och kompisrelationer (att äta med någon självvald) barnen vistas i kan påverka deras matvanor (Sepp 2015).

Kapitel 3.

Teorier och teoretiska perspektiv

I detta kapitel kommer jag ta upp de teorier och teoretiska perspektiv som är relevanta för min studie. Med utgångspunkt i ovannämnd forskning och mitt syfte **utgår jag från ett barndomssociologiskt** perspektiv med begrepp som being, becoming, **barns perspektiv och barnperspektiv**. Jag kommer här också att ta upp postmodern teori som är min utgångspunkt **i studien av** barns perspektiv vid måltiden i förskolan. Detta för att det postmoderna perspektivet innebär ett ifrågasättande av normer. Jag kommer först att presentera de barndomssociologiska perspektivet och begrepp som är aktuella inom detta som being, becoming, barnperspektiv och barns perspektiv. Efter det kommer jag att presentera postmodern teori och perspektiv inom teorin.

3.1 Barndomssociologi

Den teoretiska utgångspunkten är barndomssociologiskt perspektiv, som sedan slutet av 1900-talet innebär ett nytt sätt att se på barn och barndom. Inom detta perspektiv ses barnen som aktiva samhällsmedlemmar. Barnen är aktiva subjekt, med egna rättigheter och kompetens att bidra i det sammanhanget de befinner sig i. Med utgångspunkt i det barndomssociologiska perspektivet har barnen rätt att bli respekterade och lyssnade på, även inom forskning som berör dem. Det är barns perspektiv som är utgångspunkten och barnen ska ges större inflytande och makt för deras bästa. Inom barndomssociologin ses barnen som kompetenta individer men fortfarande beroende av vuxna och vuxna beroende av barnen. Barnen är framtiden och ska ses som aktiva aktörer med eget subjektskapande. (Halldén 2010).

3.2 Barndomssociologin, se barnen här och nu

Två aktuella begrepp inom barndomssociologin är ”Being och Becoming”. Being innebär att vi ska förstå barnen som en social grupp, där de är aktörer med sociala förmågor. Barnen är här och nu och skapas i samspel med de vuxna. Barnen är kompetenta individer och blivande vuxna (Halldén 2010).

Becoming är ett begrepp inom barndomssociologin som en del barndomsforskare använder sig av för att kritisera det utvecklingspsykologiska tänkandet. Inom utvecklingspsykologin ses

barnen som individer som socialiseras in i samhället och ska vara vid vissa utvecklingsstadier vid en vis tidpunkt. Det är aktuellt för min studie att lyfta dessa begrepp då de ger så olika sätt att se på barnen. Samtidigt är det viktigt inom barndomssociologin att inte överdriva barnets kompetens, alltså att överdriva barns ”being” utan fortfarande se dem som individer som måste lära. De är fortfarande varande individer som behöver få känna tillit (Halldén 2010).

3.3 Barndomssociologin det kompetenta barnet

Det kompetenta barnet är ett centralt begrepp i min studie. Barndomssociologin framhåller barns kompetens och att de är aktiva subjekt och samhällsmedlemmar. Barns åsikter ska tas på allvar och deras kompetens att bidra i de sammanhang de är i. Stern (1997) menar att barn idag inte är oskrivna blad som ska formos. Det finns ett samspel mellan barn och vuxna där barnet medverkar redan från början. Han menar att varje barn är unikt och att det blir pedagogens och familjens uppdrag att lyfta fram och utveckla barnens speciella kompetenser. Barn är beroende av samspel med andra för att utveckla sin fulla kompetens. De behöver bekräftas för att utvecklas vidare. Det är detta som Stern menar med att bli sig själv. I bekräftande samspel med andra blir barnen sig själv och tydlig för andra (Stern 1997).

3.4 Barnperspektiv och barns perspektiv

Arnér & Tellgren (2006) menar att det finns mer än en definition av begreppet barnperspektiv. Ett sätt att tolka barnperspektiv är att de vuxna försöker se barnen, tänka på barnens bästa och försöker se deras synvinkel. Vuxna som tittar genom ett barnperspektiv försöker se vad barnen känner, upplever och ser. Utifrån detta försöker de vuxna göra de åtgärder som är för barnens bästa.

3.5 Barns perspektiv

Enligt Halldén (2010) innebär barns perspektiv, barnens egen uppfattning om deras livsvärld. Barns perspektiv skapas i sociala konstruktioner och de är en grupp i samhället som inte ska ses som att de ska på en transportsträcka mot vuxenvärlden där vuxna forma deras resa. Ett barns perspektiv är enligt Arnér & Tellgren (2006) barns egna föreställningar. Den handlar om barnens egna uppfattningar om sina egna liv. Det som barnen ser med sina egna ögon och hur de ser på tillvaron. För att försöka förstå barns perspektiv i den vuxna tillvaron som de vistas i ska vuxna prata med barnen om det som händer i verksamheten. De ska själva få berätta om ”deras” perspektiv, och genom att låta barnen själva förklara så blir det barns perspektiv. Sedan när vi vuxna ska intar barns perspektiv sker det ändå en tolkning från de

vuxnas sida som är oundviklig. För att inta barns perspektiv är engagemang och det sociala samspelet viktigt. De vuxna är personen som har ”makten” att bestämma och avgör hur delaktiga barnen är i detta samspel. För att barn och vuxna ska kunna få en meningsskapande relation behöver de ingå i sociala samspel med varandra. I detta samspel ska barnen ses som aktiva individer med eget aktörs skap (Arnér & Tellgren 2006). Pramling Samuelsson m.fl.(2011) menar att när vuxna söker förståelse för barns perspektiv så sker det en tolkning av de vuxna. Denna tolkning är att vuxna pratar om barnperspektiv som handlar om att de vuxna söker en förståelse kring barns agerande, uppfattningar och erfarenheter. Ett barns perspektiv handlar om barnets egna erfarenheter, förståelse och uppfattning om sin livsvärld. Barnen ska ses som aktiva subjekt i sin vardag med egna åsikter och värderingar som ska tas tillvara på (Pramling Samuelsson m.fl. 2011).

3.6 Postmodern teori

Elisabeth Nordin Hultman (2011) menar att postmodern teori bidrar med ett nytt sätt att tänka och se på barn. Inom ramen för ett postmodernistiskt perspektiv tittar man på de perspektiv som ett modernt samhälle vilar på och granskar det. Ett sådant modernt perspektiv kan vara de utvecklingspsykologiska perspektiven inom vilket barnen ses som universella. Att förhålla sig postmodernt innebär att ifrågasätta om det verkligen finns ett typiskt universellt barn. Barn är olika beroende från vilken kultur de kommer ifrån och därför finns det ingen universell förklaring att ta hänsyn till och rätta sig efter (Nordin Hultman 2011).

Olausson (2012) menar att inom postmodern teori ses barnen som aktörer i sin socialisation, inte som objekt som passivt socialiseras in i samhället. Barndomen är ett steg i livet och en social grupp med kompetens och rättigheter att ha en del i samhället. Barn har en egen röst och rätt att vara en del av samhället och få sina åsikter respekterade (Olausson 2012).

Postmodern teori har likhet med det barndomssociologiska. Båda förhåller sig till barndom och barns liv. Postmoderna teorier ifrågasätter det förgivettagna i det invanda tänkandet kring barn och barndom och barndomssociologin lyfter barn som aktörer. Både ifrågasätter normer om barn och vilket perspektiv man förhåller sig till. Det handlar om olika sätt att se och förstå barn. Vilka så kallade ”pedagogiska glasögon” ser vi på barnen genom? Med ett postmodernt perspektiv tittar man på vad som egentligen händer som till exempel ur ett barns perspektiv, och arbeta vidare utifrån det. (Nordin Hultman 2011).

3.7 Ifrågasättande av det invanda

Palmer (2013) menar att genom ett poststrukturellt perspektiv (som vilar på postmoderna teorier och är ett perspektiv inom teorin) kan man leta sig fram till andra möjliga sätt att vara i situationer. Det som vi gör dagligen och som är invant ifrågasätts och nya alternativa tillvägagångsätt letas fram. Genom detta kan den invanda dagliga verksamheten förändras och ifrågasättas. Varför gör vi som vi gör i vissa situationer som måltiden. Genom att titta på de dagliga situationerna i förskolan och granska exempelvis måltiden så kan vi se sådant som vi inte annars lägger märke till eller reflekterar över. Våra omedvetna handlingar synliggörs och det är då vi utgår från ett poststrukturellt perspektiv (Palmer 2013).

Nordin Hultman (2011) tar upp att genom ett poststrukturellt perspektiv synliggör barnen. Beroende på miljön barnen vistas i, och vilken situation det är så är barnens sätt att vara olika. Detta menar hon gör att barnen handlar i förhållande till miljön de vistas i och möjligheterna som finns där. Därför är det centrala i det poststrukturella perspektivet att barn inte är på ett visst sätt i de miljöer de vistas i. Barnen är och uppträder på olika sätt beroende på möjligheterna de vistas i. Vidare menar hon då att barnen inte formas av omgivningen. Det är beroende av miljön och sammanhanget som barnet vistas i (Nordin Hultman 2011)

Inom postmodern teori används begreppet diskurs. Diskurs innebär den ordningen som styr förskolans praktik, till exempel måltiden. Vad tillåts att göra och säga vid måltiden? De olika diskurserna bestämmer och begränsar barn och vuxna till det som anses som möjligt där vi befinner oss. Diskursen förutsätter också vilken identitet och kunskap som är möjlig att frambringe där vi befinner oss. Det är regler som är osynliga, men bestämmer vad som gäller vid exempelvis måltiden. Måltidernas kan förstås som en dominerande diskurs där rutinerna kring detta är en osynlig förgivettagen rutin (Palmer 2013).

Kapitel 4.

4 Metodredovisning

I detta kapitel kommer jag att redovisa för vilken metod jag har använt mig av vid insamlingen av min empiri. Jag kommer också att redogöra för de etiska övervägande som jag har tagit hänsyn till.

4.1 Metodval

Innan man påbörjar en studie är det enligt Löfdahl m.fl. (2014) en del grundläggande saker som först måste organiseras. Det viktigaste är att redan innan man samlar in sin empiri, så ska man ha en tydlig idé om vad det är som ska studeras. Utifrån det som valts att studera ska tillvägagångssätt och metod bestämmas. Enligt Alvehus (2013) så är det viktigt att presentera varför den metod som valdes för att samla in empirin var lämplig. Även den teoretiska utgångspunkten som arbetet vilar på ska kunna påvisa valet av metoden. Han tar upp kvalitativ forskning. Min forskning är utförd med kvalitativ metod som innebär att mitt bidrag ska försöka ge en ökad förståelse kring barns perspektiv vid måltiderna i förskolan (Alvehus 2013).

Mitt arbete syftar till att komma närmare barns perspektiv vid förskolans måltider. Jag valde därför en etnografisk metod med deltagande observation. Bland andra Halldén (2010) menar att det är en lämplig metod som framhålls när det gäller att komma närmare barns perspektiv. En mini etnografisk studie innebär att forskaren är på plats där händelserna äger rum för att komma så nära barns perspektiv som möjligt. Patel & Davidson (2011) menar att deltagande observation kan användas som komplement till andra metoder. Jag kompletterade min mini etnografiska studie med videoobservationen medans jag själv var deltagande i observationen för att få en så tydlig bild av allt som möjligt.

4.2 Datainsamlingsmetod

Eftersom min studie handlade om att studera måltider i förskolan ur barns perspektiv så behövde jag vara deltagande under observationerna för att kunna få en så tydlig bild som möjligt över vad som hände. De datainsamlingsmetoder som användes under observationerna var filmkamera med ljudupptagning och anteckningar. Jag valde dessa för att filmning gör att jag kan studera observationen om och om igen. Sen antecknade jag efter observationen ner

det som hoppade upp i huvudet på mig under tiden som jag satt med i måltiden. Detta gjorde jag för att jag inte skulle hinna glömma bort det jag tänkte på just då. Kameran placerade jag vid ingången till rummet där måltiderna skede. Detta gjorde jag eftersom det är svårt att uppfatta och komma ihåg allt genom att endast vara deltagande. Jag ställde kameran på plats och sedan deltog jag själv i måltiderna tillsammans med barnen och pedagogerna. Denna förskola där jag observerade är en förskola som jag har varit i under ett flertal gånger så min närvaro var ingen konstigt för barnen. Denna metod gjorde det för min del mest möjligt att komma så nära barns perspektiv som möjligt.

4.3 Etiska principer

Forskare har fyra allmänna huvudkrav att förhålla sig till när de gäller forskning av individer. Det är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Eftersom min studie handlar om barns perspektiv, och eftersom detta kommer att publiceras är det ett krav att jag följer dessa i min studie. Jag kommer nedan att presentera hur jag har tagit hänsyn till de fyra forskningskraven och vad de innebär.

4.4 Informationskravet

Informationskravet innebär att forskaren måste informera alla medverkande personer om syftet med studien. Vad är det studien kommer handla om och även vilken metod som kommer att användas för att samla in materialet till studien. Medverkande personer ska också informeras om att det är frivilligt att medverka och att det när som helst under studiens gång går att avsluta sin medverkan. Informationen ska ges på ett sätt så att personerna förstår (Vetenskapsrådet 2002).

Jag startade med att skriva en informations och samtyckesblankett till de föräldrar och pedagoger på den tilltänkta förskolan. Eftersom det är barnen jag vill studera måste jag få godkännande från barnens vårdnadshavare. I informationsbladet redogjorde jag för studiens syfte och vilken metod (etnografisk studie) jag hade för avsikt att använda mig av under studien. Jag redogjorde också för hur materialet kommer att förvaras och användas. Jag försökte förklara för de barn som fick medverka att jag skulle göra en studie om måltiderna i förskolan. Jag berättade för dem att jag gick på högskola för att lära mig att bli en förskollärare som jobbar med barn och att jag nu ska skriva ett sista arbete om något som är intressant från förskolan. Så jag hade tänkt titta på hur måltiderna går till tillsammans med er.

När det gäller forskning kring barn kan det vara svårt att förklara för dem vad det är man ska göra. Barnen har inte samma förmåga som vuxna att förstå vad forskning är. Detta gör att de har svårare att hävda sin integritet (Johansson 2003). När det gäller barnen som har medverkat i min studie har jag varit öppen för eventuella uttryck för ovilja till att bli filmade. Jag har tagit hänsyn till barnen och varit väldigt noggrann när jag presenterat resultaten. Ingen av de medverkade ska kunna kännas igen.

4.5 Samtyckeskrevet

Detta krav innebär att endast de personer som uttryckligen har gett sitt samtycke till att medverka i min studie får bli involverade och studeras. Det är också så att de som medverkar i studien själva har rätt att bestämma hur länge och på vilket sätt de vill delta på. Min studie innefattade barn och detta gjorde att jag var tvungen att först få en samtyckesblankett påskriven om de barn som jag ville studera. Där ska båda vårdnadshavarna skriva under sitt godkännande (Vetenskapsrådet 2002).

I den förskolan där min studie var tilltänkt gick det 17 barn och alla var under 15 år. Därför var det viktigt för mig att få in samtycke från barnens vårdnadshavare. Informationsbladet och samtyckesblanketten som jag skrev ner hängde jag upp på barnens hyllor i hallen för att föräldrarna skulle se papperna även om jag inte var där just den stunden när de hämtade eller lämnade sina barn. I den mån jag stötte på föräldrarna pratade jag också muntligt om informationsbladet, och att jag ville ha in dem snarast för att kunna påbörja min studie.

Jag tog även då upp att det närsomhelst går att stoppa barnens medverkan som även stod nedskrivit i informationsbladet. Samtyckesblanketterna kunde de lämna både till mig och till pedagogerna på avdelningen. Under filmningens gång var det inte några av barnen som visade eller uttryckte att de inte ville vara med på film. Däremot önskade de tre medverkande pedagogerna på avdelningen att deras ansikte inte skulle vara med på film, vilket jag tog hänsyn till. Här emellan oss pågick ett samtal kring att de får säga stopp om de inte vill vara med på film. Under mina observationer har jag varit närvarande på platsen under dagen för att inte bara gå rakt in och börja filma. På detta sätt har barnen inte distraherats av min närvaro.

4.6 Konfidentialitetskravet

Detta krav handlar om att de personer som medverkar i studien ska veta att inga personliga uppgifter kommer ut till obehöriga personer. Det ska inte gå att identifiera enskilda personer i forskningsresultatet. Det ska även vara rent praktiskt omöjligt att komma åt uppgifterna kring vem som medverkat i studien (vetenskapsrådet 2002).

När jag tittade på materialet och tog ut olika delar som lämpade sig för min studie transkriberade jag alla namnen och gav fiktiva namn istället. I mitt material nämner jag inte vilken förskola jag har gjort min studie på för att förhindra igen kännedom. I mitt informationsblad till föräldrar och pedagoger var jag väldigt tydlig med hur jag skulle använda mig av materialet. Jag uttryckte att det endast var jag som skulle ha tillgång till materialet samt att alla namnen på medverkade personer kommer att transkriberas. Efter avslutat examensarbete kommer allt insamlat material att förstöras. Jag har också förklarat i informationsbladet att det är barnens agerande jag vill studera, inte deras personligheter. Detta har jag också samtalat med pedagogerna som uttryckte en del oro kring att jag skulle titta på hur dem är som personer. Men det är deras agerande i förhållande till barnens som jag studerar. Information kring personligheter är inte relevant för min studie.

4.7 Nyttjandekravet

Nyttjandekravet innebär att det endast är forskaren som har samlat in materialet som ska ha tillgång till detta. Forskaren får inte delge uppgifter om de enskilda personerna som har medverkat och inte föra vidare materialet. Det får endast användas i forskningssyfte (Vetenskapsrådet 2002).

Materialet som jag har samlat in har varit i form av videoobservationer och anteckningar. Jag filmade/antecknade vid fyra olika tillfällen på förskolan och det har endast varit jag som har haft tillgång till materialet. Materialet förvarade jag på min dator med lösenord så att det endast var jag som hade tillgång till det. Detta meddelade jag i informationsbladet och gav information om att materialet kommer att förstöras när mitt arbete är färdigt. Materialet får inte delges till någon annan och har förvarats på ett betryggande sätt. Detta blev både pedagoger och föräldrar informerade om. I de observationer som jag presenterar har alla medverkade personer getts fiktiva namn. Detta för att det inte ska gå att känna igen enskilda personer. Materialet jag presenterar kommer inte heller att påverka någon medverkande persons fortskridande tillvaro.

4.8 Genomförande

Min studie genomfördes vid fyra olika tillfällen och alla skede kring middagsmåltiden. Under dessa dagar har jag varit med i verksamheten från morgonen för att inte bara hoppa in när de var dags att äta. Detta för att jag ville att barnen skulle vara bekanta vid min närvaro så de inte fokuserade på mig vid måltiden. Förskola som min studie genomfördes i har jag varit närvarande i ett flertal gånger innan. Så alla barnen kände mig redan från början när jag påbörjade min studie.

Redan innan måltiden påbörjades gick jag in i rummet där måltiden äger rum. Detta rum används mestadels bara för måltider, men ibland även till vissa aktiviteter i form av målning med pedagogerna. Barnen får inte använda detta rum annars under dagen och det visas genom en dörr som alltid är stängt in där när det inte pågår någon måltid. Rummet är inte så stort men det finns tre olika bord som står rätt tätt intill varandra. Detta gör att kommunikation mellan borden är möjligt. Innan måltiden satte igång gick jag in och riggade kameran så att jag inte skulle behöva hålla den i handen.

När det var dags för måltiden deltog jag i den och hjälpte till med framplockning av mat, servering och så vidare. Jag var dock mer passiv i situationen än de andra pedagogerna. Jag ville se vad barnen gjorde under måltiden och la mig därför inte i när jag såg dem göra något som annars kan uppfattas som otillåtet. Jag försökte i största möjliga mån vara neutral och observera barnen. Jag startade inte heller några samtal med barnen, om de inte började tilltala mig. Olausson (2012) nämner i sin studie att hon använde sig av en reaktiv metod som innebär att man inväntar barnens agerande och startar själv inte upp någon kommunikation. Detta för att barnen inte ska se en som en ”fröken”. Men eftersom jag har varit på denna förskola många gånger tidigare vet jag inte om det gjorde någon skillnad att jag inte inledde någon kommunikation.

Efter måltiden stoppade jag filmningen och skrev ner sådant som jag kom att tänka på under måltiden direkt för att jag inte skulle glömma något. Jag ville inte ha med mig papper och penna under observationen eftersom jag antar att barnen hade fokuserat på mitt skrivande då. Jag tittade igenom filmerna och tog ut tre sekvenser som jag tyckte var intressanta att analysera vidare.

Kapitel 5.

5 Resultat Observation

I detta kapitel kommer jag att presentera utvalda delar av empirin, som är relevanta i förhållande till mitt syfte. Det är tre olika sekvenser från mina observationer på förskolan. Innan jag återger observationen kommer jag att ge en kort redogörelse för vilka barn och vuxna som är med och vilka namn jag kommer använda mig av. Efteråt kommer jag att sammanfatta observationerna kort. Rummet där måltiden i förskolan äger rum består av tre bord där kommunikationen mellan borden är möjlig. Barnen har bestämda platser vid borden medan de tre vuxna roterar runt mellan borden en gång i månaden.

5.1 Observation 1: Ät lite mer ris först

Idag serveras det falukorv med ris, sås och ketchup till middag. Pedagogerna vid respektive bord hjälper barnen att lägga upp maten på tallrikarna samt dela till de barnen som behöver hjälp. Anton 3 år och pedagogen Klara sitter vid samma bord och Kalle 2.5 år sitter vid samma bord som pedagogen Amanda.

- Anton: Jag vill ha mer koovv
- Klara: Men du får äta lite av riset också Anton, du kan inte bara äta korv. Ät lite av riset så får du mer korv sen.
- Anton: Nej jag vill ha kooovv, säger Anton med tårar i ögonen.
- Klara: skrapar ihop lite av riset på tallriken i en hög och säger ät detta först så får du mer korv efter det.

En besvikelse syns i Antons ögon. Det syns att han vill ha mer falukorv direkt och inte äta riset. Pedagogerna vid borden börjar småpratar sinsemellan och är inte helt uppmärksamma på barnen.

- Anton: Börjar putta av ris från tallriken utan att Klara märker detta.
- Kalle: hihiih med ett stort leende på läpparna. Kalle har uppmärksammat att Anton håller på att putta av risen från tallriken och de har nu ögonkontakt med varandra.
- Anton: hihih småskrattar han också med ett stort leende på läpparna, medan han fortsätter att putta av riset.
- Kalle: Börjar också nu putta av sitt ris från sin tallrik och hela tiden utbyter pojkarna ögonkontakt med skratt efter att de puttade av lite ris.

- Klara: vänder sig nu mot Anton och ser vad han gör. Nej Anton så gör man väl inte, de var inte bra. Klara skapar tillbaka riset i tallriken och ställer den framför Anton igen. Anton äter inte mer mat efter detta.

I den här situationen är det tydligt att det är korven Anton är sugen på inte riset. När han ber om mer korv så säger pedagogen att han måste äta lite mer ris först. Men vad är argumentet för detta? Anton får ingen förklaring till varför han först måste ta/äta mer ris innan han får mer korv. Anton väljer ut det som för honom är det ”godaste” och vill enbart äta detta. Medan pedagogerna anser att han borde smaka av allt och inte enbart kan äta korv som i denna observation. Anton reagerar negativt på tillsägelsen att först äta av riset innan han får mer korv. Istället får han kontakt med Kalle vid andra bordet och det blir en rolig sak emellan dem när Anton puttar av riset från tallriken. Det sker ett tyst samspel mellan pojkarna som inte uppmärksammas av pedagogerna. När Anton blir påkommen med det som inte är tillåtet att göra blir han tillsagd och därefter vill han inte ha mer mat. Anton gör här ett motstånd mot regeln som säger att han ska äta mer ris först. Men hans motstånd ignoreras och det är de vuxna som sätter reglerna. Här synliggörs inte barns perspektiv då normerna kring att man ska äta av all mat blir viktigare. Men vem är det som bestämmer att barnen inte enbart kan äta korv och varför?

5.2 Observation 2: Hur ska vi få fram kniven nu?

Alla barn sitter på sina platser när matvagnen kommer in. Idag är det stekt fläsk med sås och potatis till middag. Pedagogerna uttrycker sitt missnöje med att detta inte är någon barnvänlig mat idag precis och att de kommer att bli tvungna att hjälpa barnen att dela fläsket i små bitar så barnen inte sätter det i halsen. Simon 3 år sitter vid en fönsterplats, där det även finns ett element tillsammans med pedagogen Karin, och flickan Luna 3 år och två andra barn.

- Karin: Vänta lite Simon vi måste dela köttet i små bitar först innan du börjar äta.
- Simon: Kan själv, kan själv.
- Karin: Nej detta köttet är för svårt för dig att skära i. Jag hjälper dig nu idag med detta. Karin tar besticken från Simons händer.
- Simon: NNNejjj kan själv!! med frustration i rösten.
- Karin: Ja prova lite själv då, men säg till om du vill ha hjälp.

Karin hjälper de andra barnen vid bordet medan Simon delar köttet. Det blir rätt så stora bitar, men det syns att Simon är nöjd.

- Simon: Titta Karin, jag kunde själv. Jag delade själv
- Karin: Bra Simon men de är fortfarande lite för stora bitar jag ska strax hjälpa dig när jag är klar här.

Karin håller på att dela till ett annat barn och vänder bort blicken från Simon. Nu tar han kniven och håller den emellan öppningen i elementet.

- Luna: Nej Simon så får man inte göra. Karin, Karin Simon stoppar kniven i elementet.
- Simon: Han släpper snabbt kniven i elementet
- Karin: Men Simon. Hur ska vi få fram kniven därifrån tänkte du? Och hur ska vi nu kunna dela köttet till dig så du kan äta?
- Simon: Han tittar skrattande på Karin och säger kniven försvann ner där.
- Luna: Man får inte lägga knivarna där Simon.
- Karin: Nej Luna har rätt Simon.

Karin hämtar en ny kniv och skär resten av fläsket i bitar till Simon. Simon tittar flera gånger under måltiden ner i elementet och påpekar och berättar för dem andra att det ligger en kniv i elementet.

I denna situation vill Simon gärna själv dela fläsket som kan vara lite svårt ibland. Detta vet Karin och vill därför hjälpa Simon redan från början. Men hon går med på att han ska få prova själv eftersom han tydligt uttrycker motstånd till att få hjälp. I sin tur när Simon känner sig klar med delningen uttrycker han en glädje över detta. Karin berömmar honom men påpekar ändå att fläsket behöver delas lite till. Simon får ingen förklaring för varför fläsket behöver delas ännu mer. Detta resulterar i att när Karin vänder bort blicken så släpper han kniven i elementet så att den fastnar. Kan detta vara ytterligare ett sätt från Simons sida att göra motstånd på? När Karin får hämta en ny kniv verkar han uppenbarligen nöjd med resultatet av att kniven är fast i elementet. Men vad är det då egentligen som händer här? Simon blir undanskuffad av normerna som säger att köttbitarna är för stora. Men vem bestämmer att de är för stora och hur styrs pedagogens handlande gentemot Simon. Vad är det som styr denna måltid? Troligt normen som säger vilken storlek som är lagom på köttet.

5.3 Observation 3: Jag vill sitta bredvid Luna

Under middagen har barnen bestämda platser vid bordet eftersom det är då det är flest barn inne på förskolan och det är lättare för pedagogerna när det är många barn. Medan vid frukost och mellanmål får barnen välja fritt. Ester 3 år och Luna 3 år sitter vid olika bord under middagarna. Idag är det inte mer än sju barn på förskolan så det finns gott om plats vid de olika borden. Luna sitter på sin plats när matvagnen rullar in och efter det kommer Ester inspringandes.

- Ester: Jag vill sitta bredvid Luna idag säger hon glädjefyllt.
- Luna: Jaaa, kom och sätt dig här, medan hon klappar handen på stolen bredvid.
- Pedagog: Nej gå och sätt dig på din plats Ester. Du vet att ni inte får sitta var ni vill på middagen.
- Ester: Men jag vill inte sitta här, jag vill sitta där säger Ester med väldigt mild röst medan hon pekar på stolen bredvid Luna som är ledig.
- Pedagog: Nej inte nu Ester. Sen vid mellanmål när vi bara har ett bord då kan du få sitta bredvid Luna. Men nu får du sitta på din plats annars ska alla andra barnen också bytta plats.

Luna finner sig i vad pedagogen säger men Ester börjar gråta. Pedagogen lyfter upp henne på sin stol och fortsätter att placera ut maten på borden och sätter sig sedan ner. Ester är fortfarande ledsen och sitter med huvudet nerböjt.

- Pedagog: Sluta nu Ester, vi ska ju äta den goda maten nu och sen ska alla barnen gå och vila lite. Är du trött idag?
- Ester: Neejj.

Måltiderna innefattar uppenbarligen en hel del normer och regler. Eftersom det var få barn på förskolan idag tyckte både Ester och Luna att det var en bra idé att Ester skulle byta plats idag, så att de skulle hamna vid samma bord. Pedagogen säger nej med hänvisning till att då vill de andra barnen också byta plats så det går inte. Men var kommer regeln om detta ifrån? Pedagogen hänvisar till att då ska alla andra också byta plats. Detta gör att Ester blir ledsen då hon verkligen ville sitta bredvid Luna. När de sätter sig och ska äta frågar pedagogen henne om hon är trött och att det snart är dags att vila, vilket får Ester att bli ännu mer frustrerad.

Kapitel 6.

6 Vidare analys

I det här kapitlet kommer jag utifrån dessa tre ovanstående sekvenser att påbörja min analys. Mitt syfte att studera barns perspektiv och hur de tas tillvara på i måltiden kommer, analyseras utifrån postmodern teori och barndomssociologiskt perspektiv. Det jag kommer att titta efter är utifrån min frågeställning där jag kommer besvara mina frågor om huruvida pedagogerna låter barns perspektiv **kommer till uttryck. Vilka normer och ideal** som pedagogerna synliggör och som blir viktiga för barnen att rätta sig efter. **Gör barnen motstånd** mot pedagogernas ”makt” att bestämma. Utifrån dessa kommer jag gå närmare in på de delar av empirin som jag presenterade i resultatdelen för att skapa en tydligare koppling till min slutsats kring barns perspektiv vid måltiden. Mina observationer har varit väldigt intressanta då de har fått mig att se sådana saker som jag inte tänkt på innan. Måltiderna styrs av en mängd förgivettagna regler och normer som bestäms av de vuxna. Måltiderna i förskolan benämns ofta med den ”pedagogiska måltiden”. Som jag nämnt innan är det ett diffust begrepp som inte har någon tydlig förklaring i styrdokumentet. Utifrån mitt syfte och frågeställningar om hur pedagogerna låter barns perspektiv synliggörs vid måltiden så ser jag att de inte alltid görs så delaktiga och involveras. Normer vid måltiden styr och barns perspektiv synliggörs inte så mycket utan det blir en vuxenstyrd situation.

Utifrån postmodern teori och barndomssociologiskt perspektiv med inriktning på barns perspektiv kommer jag nu att analysera mina utvalda observationsdelar. Jag kommer att sammankoppla med Corsaro (2000) teori om kamratkultur för att förstå barns perspektiv vid den pedagogiska måltiden. Denna teori är relevant för min studie att lyfta då teorin kan sammankopplas med det barndomssociologiska perspektivet, där vi bland annat ser barnen som kompetenta och sociala aktörer och då även postmodern teori.

6.1 Kamratkulturer vid måltiden

Enligt Corsaro (2000) teori ingår barnen i olika ”peer cultures” det vi kallar kamratkulturer. Tillsammans med kamrater upprättar barnen en kultur som gynnar deras intresse.

Kamratkulturen innebär att barnen delar intressena med varandra och försöker ta kontrollen över sina egna liv. Detta benämner han med tolkande reproduktion. Barnen samlar in egna uppfattningar om samhället de lever i, enskilt och i kamratkulturerna med varandra. Med sin egen tolkning försöker de påverka samhället som de är en del av. Barnen har med sig olika

kulturer från deras liv utanför förskoleverksamheten som de tar med sig in och delger med andra barn i sina kamratkulturer. Barnet skapar sig själv utifrån den tolkande reproduktionen men även tillsammans med andra, Det blir en gemensam kamratkultur (Corsaro 2000). Detta kan jag se i två av mina observationer. Den där flickorna ville sitta bredvid varandra och pojkarna som puttade av riset från tallriken. De utgick från sitt perspektiv och försökte påverka den måltiden de var en del av genom att komma med egna åsikter tillsammans med varandra. Detta var det barnen tyckte var rätt i stunden men de bemötes inte av pedagogerna utan normen om att sitta på sina platser och normen att äta av allt var det som blev viktigt.

6.2 Klockans makt

Klockan har en stor makt över den pedagogiska verksamheten. Var barnen ska vara och vad de ska göra bestäms många gånger av tiden. Som vid måltiderna i förskolan. Där finns en fast bestämd tid för när barnen ska äta och ofta handlar den tiden om 30-45 minuter som kan framstå som stressande vid en del tillfällen. Barnen är hungriga, en del är trötta för det är snart dags att vila efter maten och är därför kanske uppe i vara. Antalet barn vid måltiderna påverkar ofta miljön vid måltiderna. Vid måltiderna säger tidsregleringen att det inte finns utrymme för lek eller andra aktiviteter. Vid denna tidpunkt sitter man ner på sin plats och äter sin mat. I och med att måltiderna är så tidsbundna sätter detta krav på barnens anpassning och att ”reglerna/normerna” följs. Tidsperspektivet påverkar både barn och vuxna. (Nordin Hultman 2011). Tiden är en möjlig bidragande faktor till att normerna om ordning och uppförande blir så starka i måltiden. Det är många som ska ha hjälp av pedagogerna vid denna stunden och efter är det många som ska vila. Jag tolkar två av observationerna som påverkade av tiden. I observationen med Simon som ville dela sitt eget kött. Där hade pedagogen många andra barn att hjälpa och därför skulle de gå fort att hjälpa Simon med sitt kött.

Nordin Hultman (2011) menar att klockan har en stor makt över förskoleverksamheten. Detta kopplar jag samman till en möjlig anledning om varför Ester inte fick byta plats. Efter maten är det en del barn som ska gå hem, en del ska vila och pedagogerna ska hinna ha rast. Det finns inte utrymme för så många ”avvikelser” från rutinerna. Tidsregleringen sätter krav på barnens anpassning och att de rättar sig efter ”reglerna”. På grund av den så starkt reglerade tiden kan detta göra att barns perspektiv puttats åt sidan som i detta fall med Ester och Luna.

Sommer (2012) menar att barns agerande är situationsberoende angående hur ett barn agerar. Det kan bero på relationen mellan personerna och situation till situation. Under måltiden när Ester ville sitta bredvid Luna och inte fick det reagerade hon genom att bli ledsen. Eftersom

rutinerna är detsamma vid varje middag på förskolan, och barnen har sina bestämda platser under denna tid så hänvisar pedagogen till det. Hon hänvisar också till att annars vill de andra barnen också byta plats. Men vad är det som säger att det är så? De invandra rutinerna och normen säger att barnen ska sitta på sina bestämda platser vid denna tidpunkt och därför blev det ett nej. Här synliggörs inte barns perspektiv. Ester gör ett försök till motstånd genom att säga till pedagogen en gång till att hon vill sitta bredvid Luna vid måltiden. Men här blir normerna det viktiga och man sitter på sin plats. Det är pedagogen som har makten att bestämma här och barns perspektiv synliggörs inte.

6.3 Betydelsen av samvaro vid måltiden

Barn är sociala individer som genom samspel med varandra utvecklas. Reaktionen hos Ester kopplar jag samman med det som Corsaro (2000) benämner kamratkultur. Barnens intresse av att försöka ta kontroll sker genom sociala handlingar. Ester och Luna ger uttryck för sina intressen att sitta bredvid, och försöker påverka den rutin de är en del av. I kamratrelationer med varandra utbyts erfarenheter, intresse och så småningom kan barnen ha en dialog med varandra som båda förstår. Kunskap utbyttes och barnen utvecklas. När Ester och Luna istället blev stoppade från att sitta vid varandra ledde detta till starka reaktioner hos Ester. Pedagogen hade egentligen inte någon tydlig grund till varför ett platsbyte inte var tillåtet. Istället utövades här en maktkamp från den vuxnas sida då hon lyfte upp Ester på sin plats och det bara är för henne att lydda. Normen att sitta på sin plats är starkare än barns perspektiv här.

Enligt Sepp (2015) är det de vuxna som uttrycker vad kompetens är och innebär när det gäller barn. Vad barnen får och inte får göra. När Ester inte fick sitta bredvid Luna förbisågs hennes (barns) perspektiv. Pedagogen lämnade aldrig Ester få ge en förklaring om varför hon tyckte det var en bra idé att byta plats. Pedagogen har makten och detta tolkar jag leder till Esters frustration över att få ett rakt nej till att byta plats. Hennes kompetens och åsikter synliggörs inte och vid denna måltid är det normerna som styr. Pedagogen har makten att bestämma och låter inte Ester få en chans att göra sin röst hörd. Detta gör att Ester blir frustrerad och ledsen. Det postmoderna synsättet där de invandra inte ska ses som det ända möjliga finns inte att uttyda vid denna måltid. Ester och Luna fick inte vara delaktiga i beslutet om platserna utan blev förbisedda. Här syns de vuxnas makt över barnen på ett tydligt sätt och barnens kompetens involveras inte.

6.4 De materiella redskapen vid måltiden

I förskolan dukas bordet efter de föreställningar av vad just barnen ska ha för material att tillgå. Ska barnet äta med sked eller kniv och gaffel? Behöver barnet ha en djup eller platt tallrik, haklapp eller inte haklapp och så vidare. Denna iscensättning av den pedagogiska miljön handlar om vilka material som barnen förväntas att använda och klara av. Nordin Hultman (2011) menar att den pedagogiska miljön ger uttryck för och bär på föreställningar om vad barnet ska och borde klara av i en situation. Det är en lärande situation och en utveckling kring måltidens bärande idéer hur man borde äta. Detta kopplar jag samman med när Simon vill skära sitt kött själv och pedagogen uttrycker att det är för svårt för honom att klara av det. Men som Hultman (2011) menar så speglar den pedagogiska miljön något annat, nämligen att Simon har fått en kniv som innebär att han ska kunna få försöka dela köttet själv. Det är dessa ”verktygen” som han har blivit tilldelad. Även om fläsket är segt så vill han prova själv. Efter att Simon har visat motstånd mot att få hjälp med delningen får han till slut prova själv. När han känner sig klar och uttrycker stolthet över att han kunde dela köttet själv så får han till svar att det inte är tillräckligt bra och att pedagogen ska hjälpa honom att dela det ännu mer. Simon får inte veta varför det måste delas mera. Inte heller blir han uppmärksam på det som han hittills klarade av själv. I denna situation bortses Simons kompetens. Han har faktiskt påbörjat delningen av köttet. Utifrån det jag har sett här vill jag vidare lyfta de postmoderna perspektivet och förståelsen av barn som being och kompetenta. Samt betydelsen av Simons aktiva motstånd.

6.5 Simons aktiva roll

Utifrån postmodern teori riktas uppmärksamheten mot det som ses som en självklarhet men egentligen inte är det. För pedagogen var det en självklarhet i början att det var hon som skulle dela köttet till Simon. Hon såg inte Simon som en aktiv medspelare med egna kunskaper och åsikter. Precis som Halldén (2010) skriver angående betydelsen av ”being” så ska barnen ses som aktiva subjekt med kunskaper. Genom samspel mellan pedagog och barn så kan barns perspektiv synliggöras och Simons vilja att själv dela köttet hade då bekräftats. När Simon gör motstånd mot att inte få dela köttet ändrar sig pedagogen och tar hans perspektiv. Detta kan tolkas att pedagogen tog avstamp i postmodern teori och från de förgivettagna om att Simon inte kunde dela själv och pedagogen tänkte annorlunda. Pedagogens fortsatte inte i den riktningen utan menade att köttet inte var delat bra nog. Simon upplever sig troligtvis förbisedd. Hans motstånd som jag tolkar det för att ändå visa på sin

självständighet var genom att släppa kniven i elementet. Detta kopplar jag samman med det barndomssociologiska perspektivet att barn är kompetenta individer med eget aktörskap.

Sepp (2015) skriver att man måste få misslyckas för att lyckas. Precis som hon lyfter så är det dem vuxna som avgör hur det ska vara. Men vilken grund dessa bestämmelser vilar på är oklart. Det är normerna som säger hur det ska vara. I likhet med Sepp (2015) kan jag se att samspelet mellan barn och vuxna inte är jämbördigt. Här sker ett motstånd från Simons sida men hans perspektiv bekräftas inte.

6.6 Simons kompetens

Med koppling i postmodern teori så är måltiden en dominerande diskurs som Palmer (2013) betonar. Rutinerna är så invanda och förgivettagna. Detta med att normer är så invanda kan jag se när Luna sa till pedagogen att Simon höll på att släppa kniven i elementet. Det är normerna om ordningen kring måltiden som är så starkt inpräglade i verksamheten. Detta gör att det blir som ett ”brott” att bryta mot normerna. Barnen har stenkoll på vad man får och inte får göra vid måltiderna. Det är som en normaliseringsprocess där barnen förväntas uppträda på ett visst sätt. Här pågår maktkamper mellan barn och pedagoger där en del barn försöker hävda sin kompetens.

Utifrån min frågeställning och teoretiska utgångspunkt så kommer inte Simons perspektiv till sin rätt. Simons åsikt tas inte i akt mer än att han efter motstånd får prova att dela köttet själv. Till viss del fick han vara involverad i delningen av maten men hans perspektiv och glädje över att själv klarat uppgiften bekräftas inte. Normerna blir viktigare än barns perspektiv. Det som blir synligt är vikten av att dela maten på rätt sätt, inte att få visa på sin kompetens och prova själv.

6.7 Barns perspektiv i förhållande till normer

Nordin Hultman (2011) menar att pedagogens agerande med barnen påverkar barnens uppfattning av sig själv. Inom ett postmodernt perspektiv ifrågasätts det förgivettagna. Beroende på vilket utrymme pedagoger ger barnen till eget handlande påverkas situationen. I min observation där Anton inte fick mer korv får han ingen förklaring till varför han inte får mer korv. Genom att han inte fick någon förklaring kring varför han skulle äta mer ris först

ledder detta istället till att han började putta av riset från tallriken. Kanske såg han detta som ett alternativt sätt att bli av med riset för att få mer korv. Men när pedagogen ser riset på bordet får Anton en tillsägelse att så gör man väl inte och får tillbaka riset på tallriken igen. Jag tolkar det som att Antons perspektiv inte kommer fram. Han förstår inte varför han måste äta mer ris först. Hans lösning på problemet är att få bort riset från tallriken. Men vad är det egentligen som säger att han först måste äta mer ris? Åter igen är det normerna kring måltiden som jag anser synliggörs här. Normerna säger helt enkelt att man inte bara får ta av en sak. Detta kopplar jag samman med Palmer (2013) om den dominerande måltidsdiskursen. Pedagoger tänker nog inte på varför Anton måste äta mer ris först. Det är bara så invant och så de alltid har varit att det blir det normala att säga till Anton.

6.8 Maktkamp vid måltiden med hjälp av kamrater

I observationen där Anton puttar av riset så kommer han in i ett samspel med Kalle som sitter vid ett annat bord. Utan ord och genom enbart blickar så gör dem det otillåtna tillsammans och puttar av riset från tallriken. Är det så att det är lättare att bryta reglerna tillsammans med en kompis? Då är man ju två om saken ifall man blir påkommen. Till en början med är det bara Anton som puttar av riset men när han kommer i kontakt med Kalle så fortsätter han och Kalle följer med på idén. Anton och Kalles samspel med varandra kopplar jag till Corsaro (2000) som jag har tagit upp tidigare angående kamratkulturen. Detta innebär att barnen delar intresse med varandra och försöker ta kontrollen. Detta tolkar jag är det som Anton försöker göra. Han vill ha mer korv och detta är hans sätt att ta kontroll över situationen. Tillsammans med Kalle gör dem sin egen tolkning av situationen och löser den på deras sätt. Anton blir påkommen men säger inget om att Kalle har gjort samma sak som han. Det tolkar jag som att han skyddar kamratkulturen och det gemensamma intresset. I denna sekvens är normen om att man måste äta av allt viktig. Anton får inte någon konkret förklaring till varför han måste äta mer ris innan han får mer korv. Jag tolkar det som att detta är hans sätt att göra motstånd. Han vill inte ha riset och istället för att äta det försöker han göra sig av med det. Hans åsikt synliggörs inte och hans perspektiv framstår inte som lika viktigt som normen att äta av allt. Detta kopplar jag samman med de Balldin & Ljungberg (2016) tar upp att måltiden i förskolan är som en rutinsituation. Det finns tysta överenskommelser om vad som är tillåtet och inte tillåtet vid måltiden som att bara äta av en sak som Anton ville mer korven.

Kapitel 7

Diskussion

I det här kapitlet kommer jag att lägga fram och diskutera studiens resultat och hur barns perspektiv ges förutsättningar för i förskolan.

7.1 Vad kom jag fram till?

I min inledning startade jag med att ta upp att måltiden i förskolan är starkt påverkade av normer kring hur barn ska uppföra sig. Jag hade känslan av att barns perspektiv på grund av dessa normer inte alltid blir synliggjorda. Med utgångspunkt i det så formulerade jag ett syfte som var: *Syftet med min studie är att studera förskolans måltider utifrån barns perspektiv och hur barns perspektiv tas tillvara på i måltiden av pedagogerna.* För att komma närmare mitt syfte formulerade jag tre frågor som jag skulle söka svar på under min studie.

Det jag kom fram till genom min studie är att den pedagogiska måltiden är en arena som är starkt präglad av de måltidsdiskurser, alltså rådande normer som förväntas av barnen. I förhållande till alla dessa normer som jag har observerat, väcks frågor om vem som bestämmer vad. Som varför Anton först måste äta mer ris? Varför räcker inte Simons delning av köttet? Och varför får inte Ester och Luna sitta bredvid varandra vid måltiden.

Min tolkning är att normerna är så stark inbitna i förskoleverksamhetens måltider och att det inte finns tillräckligt med tid för pedagogerna att reflektera över sitt agerande och förhållningssätt mot barnen. Utifrån det jag har sett i mina tre observationer så tas inte barns perspektiv tillvara på i måltiden. Här är det pedagogerna som har makten och de gör som de alltid har gjort eller sagt. För att återkoppla till mina frågor i inledningen så synliggörs inte barns perspektiv och åsikter på de sätt som de egentligen borde med koppling i det barndomssociologiska perspektivet och postmodern teori. Normerna väger tyngre än barns perspektiv och det som synliggörs är att pedagogen bestämmer och vet bäst. Barnen gör motstånd mot de dominerande normerna men det bemöts inte av pedagogerna.

7.2 Våra styrdokument säger något annat än det som görs

Förskolan har en egen läroplan som kom 1998 men har reviderats 2010. Här är mål och riktlinjer för förskolans arbete nerskrivet och den utgör ett styrdokument för förskolan som ska arbetas utifrån. I läroplanen (98 reviderad 2010) lyfts inte något konkret om hur

pedagogerna ska arbeta under måltiderna tillsammans med barnen. Men de lyfts att i verksamheten ska pedagogerna jobba för att varje barn ”utvecklar självständighet och tillit till sin egen förmåga”. Arbetet på förskolan ska genomföras så att barnen ”ges förutsättning för utveckling och lärande och samtidigt stimuleras att använda hela sin förmåga”. ”I förskolan läggs grunden för att barnen ska förstå vad demokrati är. Barnens sociala utveckling förutsätter att de alltefter förmåga får ta ansvar för sina egna handlingar och för miljön i förskolan. De behov och intressen som barnen själva på olika sätt ger uttryck för bör ligga till grund för utformningen av miljön och planeringen av verksamheten”

7.3 Pedagogerna måste granska sig själva

Detta är några av de saker som står i förskolans läroplan som jag kan koppla samman med måltiderna i förskolan. Här uttrycks det tydligt att vi ska jobba för barns inflyttande, möjlighet till att ta ansvar och förstå vad demokrati är. Så varför synliggörs inte barns perspektiv i måltiden och är ett mer uppmärksammat ämne. För mig har denna studie varit ett uppvaknande och jag har kommit på mig själv flera gånger att bara göra som ”vanligt” i måltiden. För att få fram barns perspektiv i måltiden måste pedagogerna börja granska sig själva. De borde utifrån postmodern teori ifrågasätta de invanda och förgivettagna och genom det barndomssociologiska perspektivet se barnen som kompetenta individer med eget aktörskap.

Markström (2007) tar upp att barn ständigt gör överträdelser i den ordning i måltiden som barnen förväntas följa. Barnen skapar egna regler och normer tillsammans med andra barn i förskolan. En strategi som barnen också använder är att inte fråga om de får göra så. De väntar till en vuxen kommer på dem. Men istället för att tillrättavisa barnen utan att egentligen veta vad de tänkte så behöver måltiderna innefatta fler dialoger mellan barn och pedagoger. Barns perspektiv är en viktig del att ta hänsyn till i förskolan och barnen ska få känna sig lika viktiga som de vuxna.

7.4 Förslag på vidare forskning

Barns perspektiv vid måltiden har varit ett spännande och lärorikt ämne att studera. Fler frågor som har väckts under arbetets gång har varit om hur makten fördelas? Hur barnen förstås? Vad det är som görs viktigt i måltiderna? Vad gör barnen för att protestera? Frågor har väckts i mig under vägens gång och en framtida forskning som hade varit intressant är hur pedagogerna själva ser på måltiden i förskolan och alla normer som finns där.

Kapitel 8

Referenser

Alvehus, Johan (2013). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*, 1. uppl., Liber, Stockholm.

Arnér, Elisabeth & Tellgren, Britt (2006). *Barns syn på vuxna: att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Balldin, Jutta & Ljungberg, Caroline (2016). Omsorg vid bordet. I: Bruce, Barbro & Bim Riddersporre (red) Omsorg i en förskola på vetenskaplig grund. Stockholm: Natur och kultur (*kommande*).

Benn, Jette & Hjalmskog, Karin (red.) (2015). *Barn, mat och måltider*. 1. uppl. Malmö: Gleerups Utbildning

Davidson, Bo & Patel, Runa (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, 4., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund.

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning [Elektronisk resurs] (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet Tillgänglig på Internet
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Halldén, Gunilla (red.) (2007). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson

Hellman, Anette (2010). *Kan Batman vara rosa: förhandlingar om pojkheter och normalitet på en förskola*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2010. Tillgänglig på internet:
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/22776/2/gupea_2077_22776_2.pdf

Johansson, E (2003). Att närma sig barns perspektiv. *Forskares och pedagogers möten med barns perspektiv*. Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.

Johansson, Eva & Pramling Samuelsson, Ingrid (2001). *Omsorg- en central aspekt av förskolepedagogiken. Exemplet måltiden*. Tillgänglig på internet:
[file:///C:/Users/Asus/Downloads/7850-21114-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/7850-21114-1-PB%20(1).pdf)

Läroplan för förskolan Lpfö 98, [Ny, rev. utg.], Skolverket, Stockholm, 2010. Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442>

Löfdahl, Annica, Hjalmarsson, Maria & Franzén, Karin (red.) (2014). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Markström, Ann-Marie (2007). *Att förstå förskolan: vardagslivets institutionella ansikten*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Nordin-Hultman, Elisabeth (2011). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Diss. Liber AB. Stockholm

Olausson, Anna (2012). *Att göra sig gällande [Elektronisk resurs] : mångfald i förskolebarns kamratkulturer*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2012

Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-51523>

Palmer, Anna (2011). *Hur blir man matematisk: att skapa nya relationer till matematik och genus i arbetet med yngre barn*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, TPB, Johanneshov

Sepp, Hanna (2013). *Måltidspedagogik: mat- och måltidskunskap i förskolan*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Sommer, Dion (2005). *Barndomspsykologiska fasetter*. 1. uppl. Stockholm: Liber AB

Sommer, Dion (2012). *Barndomspsykologi: utveckling i en förändrad värld*. Andra reviderade utgåvan. Stockholm: Liber AB

Sommer, Dion, Pramling Samuelsson, Ingrid & Hundeide, Karsten (2011). *Barnperspektiv och barnens perspektiv i teori och praktik*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Vygotskij, Lev Semenovič (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos

William A. Corsaro (2000) Early childhood education, children's peer cultures, and the future of childhood. Tillgänglig på internet:

<http://www.tandfonline.com.proxy.mah.se/doi/pdf/10.1080/13502930085208591>

Bilaga 1

Information och Samtyckesförfrågan till vårdnadshavare

Hej!

Mitt namn är Annette Ljunggren

och jag går sjätte kursen av sju på förskollärautbildningen i Malmö. Nu är det dags för mig att påbörja mitt examensarbete, där jag har valt att studera måltiden. Syftet med min studie är att öka förståelsen för barns perspektiv vid måltiden och förstå deras agerande. Målet är att jag utifrån observationer i förskolans verksamhet med barnen ska kunna relatera till teorier och forskning som jag studerar. Observationerna kan innebära att jag gör anteckningar och/eller använder filmkamera. Film och bilder kommer att förvaras på min låsta dator så inga obehöriga får tillgång till materialet samt att de transkriberas. Observationerna kommer endast jag att titta på och diskutera med min handledare. Så fort mitt examensarbete är färdigt kommer allt insamlat material att förstöras. Ert barns namn kommer inte att nämnas då jag framställer mitt resultat. Jag ber härmed er om samtycke till att ert barn medverkar i mina observationer. Genomförandet kommer att ske under tre tillfällen. Samtycket kan ni ta tillbaka när som helst. Även då samtycke från er som vårdnadshavare finns kommer jag vara lyhörd för barnets egna åsikter då observationerna utförs.

Vid frågor så kontakta gärna mig på mejl: pyret_annette@msn.com

Förfrågan om samtycke

Barnets namn:

- Ja, jag/vi samtycker till att mitt/vårt barn medverkar i observationer som beskrivs i ovanstående information och godkänner att mitt/vårt barn medverkar vid filmning med videokamera-/fotografering med kamera i samband med de observationer som görs.
- Ja, jag/vi samtycker till att mitt/vårt barn medverkar i en intervju med ljudupptagning.
- Nej, jag/vi samtycker inte till att mitt/vårt barn medverkar i observationerna som beskrivs ovan.
- Nej, jag/vi samtycker inte till att mitt/vårt barn medverkar i en intervju med ljudupptagning.

Vårdnadshavares underskrift

Vårdnadshavares underskrift

